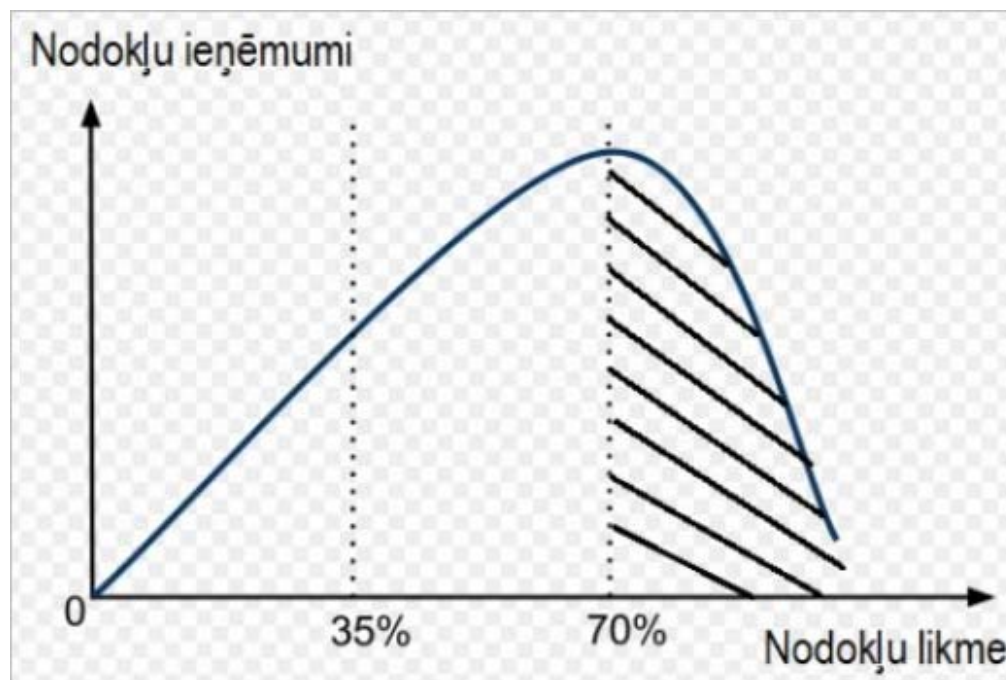

Māris Jurušs: Nodokļu sloga dilemma

Māris Jurušs, RTU Asociētais profesors Dr. oec.

ASV ekonomists A. B. Lafers jau 1978. gadā pierādīja hipotēzi, ka, pieaugot nodokļu slogam, nodokļu ieņēmumi pieaug, bet līdz noteiktam līmenim, pēc kura, nodokļu slogam palielinoties, nodokļu ieņēmumi krītas. Loģiski, ka pie 100% nodokļu likmes nodokļu ieņēmumi ir 0. Nodokļu teorijā maksimālais pieļaujamais nodokļu slogs ir ap 70%.

1. attēls. Lafera likne

[Tabakas](#) izstrādājumi ir kaitīga prece, un smēķēšana ir jāapkaro. Viens no instrumentiem ir nodokļu politika. Taču valsts vēlas saņemt arī maksimālus ieņēmumus. Tā ir valsts dilemma, kā sasniegt abus mērķus. Vai tas ir iespējams?

[Akcīzes nodoklis](#) tabakas izstrādājumiem pēdējos 15 gadus ir būtiski palielinājies. Tomēr nodokļu ieņēmumi atpaliek no nodokļu sloga pieauguma un valsts neiegūst atbilstošus nodokļu ieņēmumus. Kāpēc? Atbildi uz šo jautājumu jau 1978. gadā ir sniedzis Lafers. Nodokļu slogs tabakas izstrādājumiem Latvijā jau ir pārsniedzis Lafera maksimālo kritisko punktu, veidojot ap 90%, un loģiski, ka nodokļu ieņēmumi krītas. Cik ilgi? Teorētiski vēl ir iespējas palielināt nodokļu slogu, bet kādi būs ieņēmumi?

Administratīvie ierobežojumi

Līdzīgi ir ar administratīvajiem ierobežojumiem. Jebkuri tirdzniecības ierobežojumi vai citu administratīvi regulējošo prasību izpilde prasa papildu līdzekļus no komersantiem, tātad tas ir kā papildu nodoklis.

Arī Latvijā jau daudz kas ir sasniegts – mums jau ir stingra akcīzes preču aprites kārtība, licences, markas, inventarizācijas, uzskaites utt.

Vēl vairāk, atbilstoši Pasaules Veselības organizācijas un ES direktīvu prasībām Latvijā jau 2019. gadā plāno ieviest tā saukto "Track&Trace" principu cigaretēm, kas

ļaus izsekot cigarešu paciņas no fabrikas līdz pat mazumtirgotājam. Tas noteikti ir moderni un ļaus uzraudzīt tabakas tirgu, bet vai Latvijas mazumtirgotāji visas prasības jau zina un ir tām gatavi?

Bet, neraugoties uz to, izskatās, ka Saeimā neredz, ka arī šajā ziņā jau pārsniegts Lafera punkts, jo kā vēl viens būtisks ierobežojums ir sagatavotie grozījumi likumā, kuri aizlieds veikalos redzamā veidā izvietot cigaretes, arī e-cigaretes, karsējamo tabaku un cita veida bezdūmu produktus. Šo grozījumu mērķis – mazināt smēķēšanas izplatību Latvijā un jo īpaši jauniešu vidū. Tas ietekmēs pilnīgi visas šo produktu tirdzniecības vietas, jo cigaretes būs noliktas "zem letes", tātad tās vairs nemaz neredzēs. Princips vienkāršs – ja neredzu, tātad problēmas nav?

Tas radīs nozīmīgus papildu izdevumus Latvijas veikalniekiem, jo būs jāpielāgo tirdzniecības vietas jaunajām prasībām. Pieļauju, ka īpaši cietīs mazie veikali, tie jau tā ir uz izdzīvošanas robežas, jo, neskaitot šo jauno normu, pēdējā laikā ieviesta virkne citu mazumtirgotāju darbu regulējošu noteikumu – kases aparātiem, alkohola tirdzniecībai, enerģijas dzērieniem u. c. Liela daļa mazo tirgotāju apsver iespēju pārtraukt biznesu, jo šādi šķēršļi rada nevienlīdzīgu konkurenci ar lielajiem veikaliem.

Nemot to vērā, vai turpmāk nebūs ērtāk nopirkt cigaretes citur jeb tur, kur neprasa dokumentus jauniešiem, kur nav nodokļu marku, licenču un citu ierobežojumu? Ironiski, bet es pieļauju – katru ziņu par nodokļu palielināšanu vai jaunu prasību ieviešanu kontrabandisti sagaida tikai ar prieku.

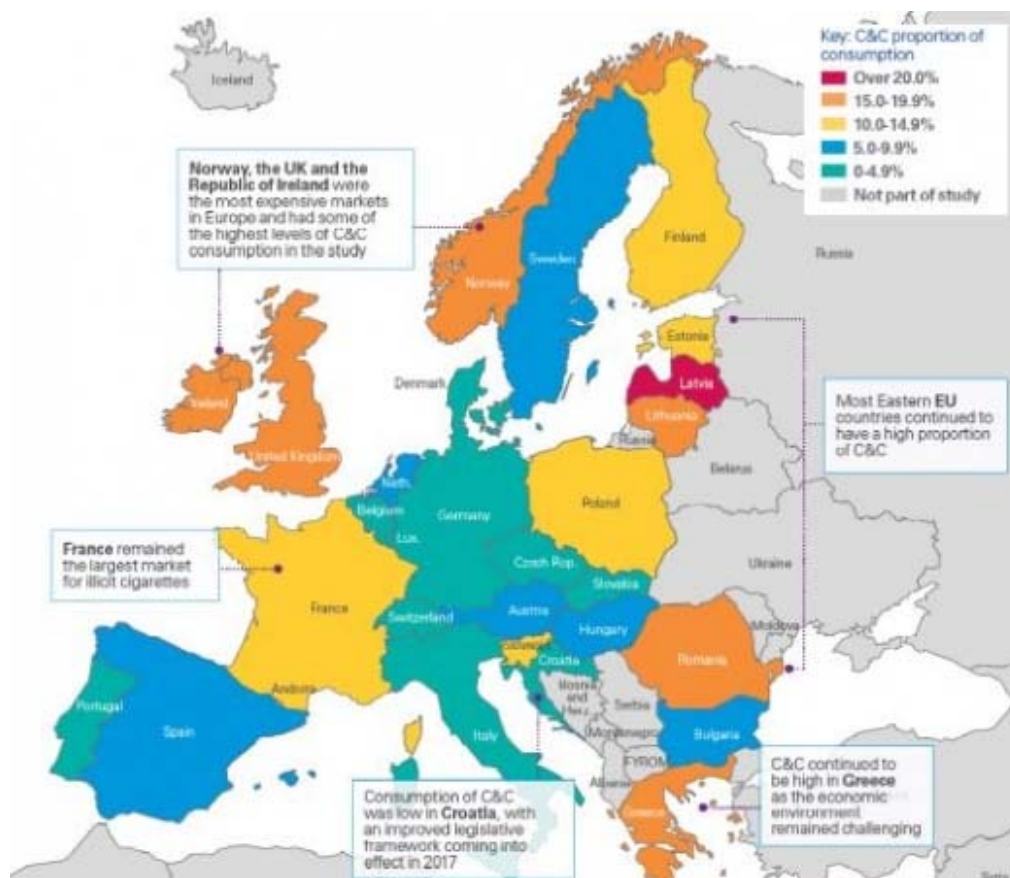
"Baltā" kontrabanda

Cigarešu nelegālā tirdzniecība ir plaši izplatīta problēma visā pasaulē. Ir vairāki iemesli, kāpēc cigaretes ir vienas no tām precēm, kuru tirdzniecībā novērojams liels īpatsvars nelegālo darbību: cigaretes tiek apliktas ar salīdzinoši augstiem nodokļiem, bet ir viegli transportējamas un pieprasītas patēriņa preces.

Nelikumīgi iegūtas cigaretes ir lētākas, līdz ar to tas darbojas pilnīgi pretēji akcīzes nodokļa mērķim – sabiedrības veselībai. Ceļot nodokli, kas attiecīgi ceļ arī cenu, rodas lielāka nelikumīgas tirdzniecības varbūtība, kas galu galā neveicina rūpes par veselību. Šeit arī parādās galvenie nelegālās cigarešu tirdzniecības cēloņi – patērētāju vēlme ietaupīt līdzekļus, iegādājoties lētākas, taču nelegālas izcelsmes cigaretes, un noziedznieku vēlme gūt peļņu, apgādājot patērētājus ar nelegālu precī. Bez šiem galvenajiem cēloņiem nelikumīgu cigarešu tirdzniecību, to izplatību un pieejamību ietekmē arī vairāki citi faktori, piemēram, valstij nepiemērota nodokļu politika, protekcionisma pasākumi, neatbilstoši veikti apkarošanas pasākumi, neadekvāta sodu sistēma, valsts dienestu korumpētības iespējamība.

Galvenais iemesls Latvijas nelegālajam tirgum ir daudz zemākas cenas kaimiņvalstīs (Krievijā, Baltkrievijā), kā arī zemā patērētāju pirktspēja Latvijā. Viena lieta, ja mēs salīdzinām cigarešu faktiskās cenas ES tirgū, tad tās ir līdzīgas. Atšķirīgs rezultāts ir, ja mēs salīdzinām cigarešu cenas pēc pirktspējas ES. Tad Latvija ir līderos, jo šeit ir vienas no dārgākajām cigaretēm, ja tās salīdzina pēc iedzīvotāju pirktspējas. Vēl bēdīgāka aina ir, ja ņem vērā Latvijas ģeogrāfisko stāvokli un cenas kaimiņvalstīs (Krievijā, Baltkrievijā), kurās cenu atšķirības ar Latviju ir milzīgas. Tāpēc Latvijā dominē tā sauktā "baltā" kontrabanda jeb tādas cigaretes, kas ir legālas un par kurām nodokļi ir samaksāti Baltkrievijā vai Krievijā, bet kas nelegāli ievestas Latvijā. Tad jau daļa Latvijas smēķētāju atbalsta Baltkrievijas vai Krievijas budžetu?

Pēc KPMG novērtējuma, 2017. gadā nelegālo cigarešu tirgus īpatsvars Latvijā sasniedza 21,1%.

2. attēls. Cigarešu nelegālā tirgus apmērs ES

Avots: Project Sun, 2017, KPMG, pieejams:

<https://home.kpmg/uk/en/home/insights/2018/07/project-sun-2017.html>

Latvija pēdējos gados parādījusi ļoti labus rezultātus, jo nelegālā tirgus apjoms krītas. Tiešām ir jāuzslavē [Valsts ieņēmumu dienests](#) un muiža. Tomēr cīņa ar nelegālo tirgu vēl joprojām aktīvi jāturpina, lai Latvija šajā jomā "krāsas ziņā" neizceltos uz pārējo valstu fona. Šī tomēr nav tāda karte, pēc kuras mācīt, kur atrodas Latvija.

E-cigarešu laukmets

Pēdējos gados pasaulē arvien populārākas kļūst elektroniskās cigaretes, lai gan Latvijā tas vēl joprojām ir nišas produkts, kas aizņem labi ja 3% no tabakas produktu tirgus. Lai gan to pirmsākumi meklējami jau pagājušā gadsimta 60. gados, digitālais laukmets arī šajā jomā tikai tagad tā pa istam iestājas. Vai tās ir drauds un jāpielīdzina cigaretēm? Nodokļu aplikšanas ziņā noteikti, un tā tas jau ir. Arī e-cigaretes ir apliktas ar akcīzes nodokli. Bet vai tirdzniecības ierobežojumi un "zemletes" tirdzniecība jāattiecinā arī uz e-cigaretēm?

Atšķirībā no cigaretēm, kuras tiek tirgotas teju katrā pārtikas veikalā, e-cigarešu tirdzniecība tradicionāli notiek mazos specializētos veikalos vai lielveikalu stendos. Tas izskaidrojams ar šo produktu dažādību un ražotāju lielo skaitu. Bez pārdevēja palīdzības ir grūti orientēties lielajā produktu klāstā. Turklāt priekšnosacījums produktu izvietojumam lielveikalos ir pietiekami liels apgrozījums, ko šie nišas produkti nespēj nodrošināt.

Iepriekš minētā likuma grozījumi paredz, ka arī visas e-cigaretes un to šķidrums ir jāpaslēpj no cilvēku acīm, kas e-cigarešu stendu pastāvēšanu padara bezjēdzīgu, jo tajos nevarēs neko izvietot.

Jāatzīmē, ka priekšlikumi paredz arī izņēmumu, proti, specializētu veikalu ar

atsevišķu ieeju un skatienu necaur laidīgām sienām, kur e-cigaretes un citus nikotīna produktus izvietot varēs, kas saskaņā ar nozares aplēsēm varētu būt risinājums vien apmēram 10% tirdzniecības vietu. Ko darīs pārējie? Runājot ar nozares pārstāvjiem, daudzi neslēpj, ka izvēles ir divas – slēgt savu uzņēmumu vai pārcelties uz citu valsti un turpināt tirdzniecību internetā. Izrādās, ka daudzās Eiropas Savienības valstīs (t.sk. Čehijā, Dānijā, Vācijā, Nīderlandē, Īrijā, Norvēģijā, Slovākijā, Lielbritānijā, Zviedrijā) e-cigarešu tirdzniecība internetā jeb tā sauktā distances tirdzniecība ir atļauta. Lai gan Latvijā tas ir aizliegts, nozares pārstāvji saka, ka šobrīd vismaz 50% Latvijā patērēto e-cigarešu tiek pirkti tieši šādā veidā. Lieki teikt, ka šajos gadījumos nekādi nodokļi Latvijai maksāti netiek un arī īsti nekādu iespēju nodrošināt pircēja vecuma kontroli nav.

Tātad, pieņemot iesniegtos priekšlikumus, e-cigarešu veikalus Latvijā mēs praktiski vairs neredzēsīm, bet to lietotāji diez vai kaut kur pazudīs. Pazudīs arī liela daļa jau tagadniecīgo nodokļu ieņēmumu no šīs nozares. Vēsture rāda, bet šim stāstam ir liels potenciāls pierādīt to, ka labi noslēptās problēmas kādreiz tomēr būs jārisina pēc būtības.

Kādi būtu risinājumi

Skaidrs, ka valstij konsekventi jāturpina domāt par iespējamiem risinājumiem, kā mazināt smēķēšanu. Tomēr izskatās, ka pašlaik nav ekonomiska pamata cigarešu nodokļa likmju krasai celšanai un administratīvo šķēršļu palielināšanai, ja nepalielinās arī gūto ienākumu līmenis un nemainās nodokļu maksātāju attieksme.

Tā vietā jādomā divos virzienos. Attiecībā uz sabiedrību – sociālās kampaņas un izglītojoši pasākumi ir instrumenti, ar kuriem mudināt iedzīvotājus atmest smēķēšanu, neiegādāties un neatbalstīt cigarešu kontrabandu, kā arī informēt viņus par nelegālo cigarešu ietekmi uz valsts un cilvēku labklājību.

Otrs virziens ir kontroles dienestu kapacitāte. Tā jāstiprina, lai atbilstoši pieaugošajam riskam varētu nodrošināt nodokļu iekasēšanu. Būtiska nozīme ir gan tehniskā aprīkojuma pilnveidošanai un dienesta suņu izmantošanai, gan kontroles dienestu personāla pieredzei, kvalifikācijas celšanas un motivācijas pasākumiem.

Adrese: <https://www.delfi.lv/news/versijas/maris-juruss-nodoklu-sloga-dilemma.d?id=50812745>
09.02.2019.